

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Бурдак Аліни Анатоліївни «Науково-організаційна діяльність Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості (1897–1919)», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими програмами. Дослідження історії становлення та розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи через діяльність спеціалізованих дослідницьких інституцій та окремих вчених, є одним з важливих напрямів визначення ролі нагромадженого досвіду щодо здійснення експериментальних досліджень для піднесення аграрної галузі. Адже практичне впровадження наукових розробок позитивно впливає на стан економіки країни, а також на її спроможність розширювати зовнішні ринки збуту сільськогосподарської продукції.

Аналіз змісту дисертації А.А. Бурдак дає підстави стверджувати, що зазначене дослідження присвячене вирішенню актуальної проблеми щодо встановлення ролі галузевих науково-дослідних установ для розвитку вітчизняної агрономії наприкінці XIX – на початку XX ст. До таких установ слід віднести Київську контрольну насінневу станцію Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості. Особливо важливою стала її роль на початку XX ст., коли монополістами вітчизняного ринку насіння були закордонні підприємства, зокрема з Німеччини та Франції. Значною мірою таке явище спостерігалось щодо виробництва і реалізації посівного матеріалу, насамперед, цукрових буряків для потреб Південно-Західного краю Російської імперії. За таких обставин ведення сільського господарства у більшості випадків було не рентабельним. Результативним шляхом вирішення зазначеної проблеми стало налагодження власної селекції та насінництва основних польових культур, які були краще адаптованими до вирощування у місцевих ґрунтово-кліматичних умовах. Значних здобутків у період діяльності Київської контрольної насінневої станції вдалося досягти завдяки виваженій політиці, побудованій на кращих науково-методологічних підходах до роботи двох знакових постатей в історії становлення та розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи – Петра Родіоновича Сльозкіна та Соломона Львовича Франкфурта.

Науково-організаційна діяльність Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості включає вирішення широкого спектру задач, що стосуються з'ясування передумов її створення; встановлення ролі В.В. Задлера, П.Р. Сльозкіна, С.Л. Франкфурта у розвитку діяльності науково-дослідної

установи; обґрунтуванні принципів організації основних напрямів функціонування структурних підрозділів станції; висвітленні її наукових здобутків; визначенні форм співробітництва з мережею дослідних установ Всеросійського товариства цукрозаводчиків та закордонними насінницькими підприємствами, розкритті удосконалення науково-методологічних засад здійснення контролювання якості насіння. Саме тому дослідження науково-організаційної діяльності Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості збагачують скарбницю історичного досвіду, оскільки досліджуючи минуле, можна передбачити майбутнє його розвитку – формування подальшої стратегії науково-технологічного забезпечення у напрямі селекції та насінництва. У зв'язку з цим врахування історичного досвіду здійснення контролювання якості насіння сприятиме інтенсифікації та удосконаленню його науково-технологічного супроводу в сучасній Україні.

Обравши для дослідження актуальну тему, дисертантка приділила значну увагу визначенню соціально-економічних чинників розвитку вітчизняного насінництва та контрольної насінневої справи, діяльності Харківського товариства сільського господарства у контексті розвитку насінневого контролю, ролі Міністерства землеробства і державного майна Російської імперії та Народного комісаріату землеробства УСРР у розвитку вітчизняного насінництва, досвіду контрольної насінневої справи у країнах Західної Європи та Сполучених Штатах Америки наприкінці XIX – на початку XX ст. Нею проаналізовано науково-практичну роботу Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості, діяльність сільськогосподарської хімічної лабораторії при насінневій контрольній станції Київського сільськогосподарського синдикату, встановлено роль видатних вчених у розвитку та діяльності установи. Дослідження та аналізування стану наукової проблеми забезпечили дисертантці отримання висновку про те, що у фаховій літературі до цього часу належним чином не осмислені наукові здобутки щодо організаційної складової розвитку українського державного насінневого контролю та ролі в цьому процесі Київської контрольної насінневої станції.

Дисертаційне дослідження А.А. Бурдак є складовою тематичного плану науково-дослідної роботи Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України за темами: «Концептуальні та методологічні основи науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку аграрної науки в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0116U002099) і «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103), у межах виконання яких автором встановлено розвиток сільськогосподарської

дослідної справи Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота А.А. Бурдак «Науково-організаційна діяльність Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості (1897–1919)» є самостійним науковим дослідженням, в якому розкрито науково-організаційний супровід здійснення перевірки якості сільськогосподарської продукції Київською контрольною насінневою станцією наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Bazуючись на змістовному, багатоаспектному фактологічному підґрунті, дисертаційне дослідження забезпечило доповнення прогалін в історії розвитку науково-методологічних засад контролювання насінневого матеріалу, об'єктивне переосмислення та узагальнення досвіду в галузі аграрної науки й техніки. Обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертаційній роботі основних узагальнень та положень не викликає сумнівів і заперечень. Вони переконливо підтверджені застосуванням всебічних методів дослідження, численними фактами, низкою посилань на архівні документи та джерела нормативного характеру, довідково-інформативні матеріали, періодичні видання тощо.

Пріоритетне значення для вирішення задач дисертаційного дослідження авторка надавала документам Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву м. Києва, Державного архіву Київської області, що забезпечило всебічний аналіз проблеми дослідження, а також уточнення та доповнення деяких тверджень, переконання в повноті і достовірності походження інформації. Важливу роль у дослідженні відведено першоджерелам, представленим опублікованими звітами Київської контрольної насінневої станції, які сприяли неупередженому висвітленню результатів її діяльності. Авторка дисертаційної роботи спирається на низку наукових розвідок Київської земської управи, що стосувалися спільних з Київською контрольною насінневою станцією досліджень якості посівного матеріалу у Київській губернії, в яких висвітлено інформацію про науково-методичний напрям роботи. Вагоме значення має низка наукових розвідок дослідників, ознайомлення з якими забезпечило встановлення перебігу розвитку сільськогосподарської науки у період дослідження та сприяло з'ясуванню місця контрольно-насінневої справи у системі наукових здобутків тогочасних дослідних установ. Публікації В.В. Задлера, П.Р. Сльозкіна, С.Л. Франкфурта забезпечили інформацією про методику визначення якості сільськогосподарських культур, вирішення проблем розвитку вітчизняного насінництва, цукрової промисловості та здійснення науково-дослідної роботи щодо вирощування цукрових буряків і конюшини, дії добрив на родючість ґрунту та ріст і розвиток культур.

Використання у запропонованому дисертаційному дослідженні

різноманітних груп джерел, їх аналізування та узагальнення зумовили об'єктивне розкриття подій і фактів науково-організаційної діяльності Київської контрольної насінневої станції та хімічної лабораторії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Залучення наукових публікацій завідувачів установи сприяло висвітленню малодослідженого аспекту роботи станції – розвитку наукових підходів до здійснення перевірки якості сільськогосподарської продукції. Дисертація ґрунтується на загальних принципах історичної достовірності, об'єктивності та науковості, що передбачають об'єктивний опис і аналіз подій та явищ на основі науково-критичного осмислення і використання різноманітних джерел та застосуванні загальнонаукових і історичних методів. Основні наукові положення, одержані авторкою за результатами дослідження, відображені у висновках дисертації.

Проаналізовані джерела і література дозволили автору з'ясувати історичні особливості виникнення контрольної-насінневої справи в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., відобразити організацію та діяльність Київської хімічної та насінневої контрольної станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості. Нею розкрито передумови виникнення Київської контрольної насінневої станції, виявлено економічні, інституційні та соціальні чинники, які забезпечили її заснування. Встановлено вагомий внесок професора П.Р. Сльозкіна, якого вважають засновником вітчизняної контрольної-насінневої справи. Авторкою обґрунтовано висновок про те, що вчений налагодив безперервне надходження для перевірки зразків насіння практично з усіх українських губерній. Ним підготовлено і впроваджено науково-методичні засади випробування насінневого матеріалу та визначено ознаки доброякісності насіння.

Дисертанткою з'ясовано, що найбільшого розвитку станція набула на початку ХХ ст. під керівництвом С.Л. Франкфурта. Встановлено, що найвагомішими здобутками вченого були: впровадження єдиних правил контролювання насіння і продуктів з дотриманням «магдебурських норм», з'ясування оптимальної температури проростання насіння, впровадження до переліку обов'язкових аналізів мінеральних туків визначення тоніни помелу, ініціювання законодавчого врегулювання відповідальності за фальсифікацію товару на рівні держави, запровадження договірних відносин між продавцями і покупцями насіння і добрив, з'ясування дії різних видів мінеральних добрив, гною і сидератів на урожайність цукрових буряків та зернових культур, виявлення фактів фальсифікації мінеральних добрив і насіння та розроблення заходів захисту дрібних землевласників від витрат коштів. Авторкою визначено значні досягнення В.В. Задлера щодо удосконалення методики дослідження насіння цукрових буряків. Зокрема, встановлення декількох кореляційних зв'язків, а також зміни за його безпосередньої участі норм перевірки якості посівного насіння, прийнятих Союзом німецьких сільськогосподарських дослідних станцій, що стали обов'язковими для виконання. З'ясування науково-організаційної діяльності

Київської контрольної насінневої станції забезпечило виділення найважливіших здобутків установи у теоретико-методологічній, науково-дослідній, законотворчій та просвітницькій роботі.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота її викладу в опублікованих працях. Оцінюючи наукову новизну одержаних результатів, потрібно відмітити, що дисертаційна робота А.А. Бурдак є першим в українській історіографії комплексним дослідженням всебічного та об'єктивного висвітлення розвитку науково-організаційних основ контролювання якості насіння в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Цілком можна погодитись з такими елементами наукової новизни дисертаційної роботи, як здійснення вперше системного дослідження передумов створення та науково-організаційної діяльності Київської контрольної насінневої станції; систематизації і введення до наукового обігу значної кількості першоджерел, що забезпечило визначення вагомості її ролі у розвитку вітчизняної контрольно-насінневої справи; розроблення авторської періодизації науково-організаційної діяльності станції; виділення основних напрямів досліджень відділень станції та узагальнення їх здобутків; визначення внеску завідувачів станції – відомих вітчизняних вчених-аграріїв у розвиток установи. Дисертанткою удосконалено і поглиблено механізм дослідження наукових інституцій з наряду історії аграрної науки і дослідної справи, доповнено предметну джерелознавчу базу архівними матеріалами. Завдяки виконаному дослідженню набув подальшого розвитку напрям наукової роботи з проблем історії створення та діяльності вітчизняних галузевих науково-дослідних установ, а також творчої спадщини видатних вчених-аграріїв щодо розвитку державного насінневого контролю в Україні.

Публікації автора достатньо повно розкривають основні висновки дисертаційної роботи. Про це свідчать 12 одноосібних наукових праць, з яких 5 статей у виданнях, визнаних МОН України фаховими, 1 стаття в іноземному науковому виданні, 6 публікацій апробаційного характеру у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Можна зробити висновок, що ознайомлення з текстом дисертаційної роботи, численними публікаціями за темою наукового пошуку дає підставу стверджувати, що А.А. Бурдак вирішила поставлені дослідницькі задачі, а її наукові розвідки у фахових виданнях є важливим науковим напрацюванням у галузі історії аграрної науки щодо становлення та розвитку науково-організаційної діяльності Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості упродовж 1897–1919 рр.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Дисертація А.А. Бурдак складається зі вступу, аналізуванню історіографії проблеми, характеристики джерельної бази та теоретико-методологічних засад дослідження, викладення результатів власних досліджень, висновків, списку використаних джерел, що містить 149 найменувань, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 203 сторінки, обсяг основного тексту викладено на 157 сторінках.

У вступі дисертанткою обґрунтовано актуальність теми, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження, його хронологічні і територіальні межі; наведено відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів дисертації, публікації за темою дослідження та структуру роботи.

Звертає на себе увагу теоретичне і практичне значення одержаних результатів, яке полягає в тому, що вони сприятимуть подальшому використанню при підготовці узагальнюючих праць з історії вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи та її окремих напрямів – насінництва, контролю якості. Узагальнені матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні курсів історії науки й техніки, історії аграрної науки, а також при укладанні навчальної та довідкової літератури, удосконаленні спецкурсів з історії аграрної науки.

У першому розділі дисертаційного дослідження «Ступінь наукової розробки, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження» А.А. Бурдак проаналізовано стан наукових праць за темою дисертаційної роботи, охарактеризовано її джерельну базу та обґрунтовано застосовані методологічні принципи і методи.

Під час аналізування історіографічної літератури у підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки проблеми» А.А. Бурдак послуговувалась принципом поділу її на три групи: першу – наукові розвідки, опубліковані в імперський період, другу – за радянської доби, третю – за часів незалежності України. За змістовим наповненням історіографічні джерела розподілено на три групи: перша розкриває передумови розвитку державного насінневого контролю, друга – окремі періоди діяльності станції і третя – біографічні статті про життєдіяльність вчених-аграріїв, завідувачів установи. Історіографічний огляд літератури із зазначеної проблеми засвідчив відсутність у науковому просторі ґрунтовного дослідження, присвяченого комплексному висвітленню і узагальненню наукових досягнень, які б розкривали науково-організаційну діяльність Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості.

Значну цінність дисертаційної роботи представляє наведений у підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження» широкий комплекс різних за походженням, змістовим наповненням та формою матеріалів, серед яких автор виокремлює: архівні документи, періодичні видання, наукові праці вчених, звітні матеріали, фактографічну продукцію. Особливу увагу в дисертаційному дослідженні приділено аналізуванню архівних матеріалів, звітних статей у періодичних фахових журналах, публікацій завідувачів контрольної насінневої станції. Вагому значимість А.А. Бурдак приділила творчому доробку С.Л. Франкфурта, який упродовж 12 років видавав щорічні і зведені за декілька років звіти установи. Їх аналізування забезпечило встановлення напрямів діяльності станції та результатів здійсненої роботи.

Важливе місце відведено науковим працям вчених стосовно здійснення досліджень з визначення ролі чистоти насіння сільськогосподарських рослин, маси насіння клубочків цукрових буряків, значення мінеральних та органічних добрив у процесі проростання і отриманні високих сталих врожаїв. Опрацювання архівних документів забезпечило висвітлення долі контрольної станції після прийняття «Основного закону про соціалізацію землі» і переходу всіх підпорядкованих Південно-Російському товариству заохочення землеробства і сільської промисловості дослідних установ у підпорядкування Народного комісаріату земельних справ.

Звертає на себе увагу методологічна основа дисертаційного дослідження, представлена у підрозділі 1.3. «Теоретико-методологічні засади дослідження», яка становить сукупність загальнонаукових та історичних принципів і методів, спрямованих на об'єктивне, всебічне висвітлення подій, фактів та явищ. Вони ґрунтуються на предметно-хронологічному, порівняльно-історичному, періодизації, персоналізації, архівознавчому та джерелознавчому аналізі, які сприяли комплексному розкриттю предмету дослідження і наукової достовірності змісту, особливостей та специфіки здобутків попереднього досвіду контрольно-насінневої справи задля створення моделі контрольних насінницьких установ, встановленню схожості й відмінностей між науково-методичними засадами та нормами показників якості насіння вітчизняних і закордонних контрольних станцій, виявленню зміни якісних особливостей у діяльності Київської контрольної насінневої станції та розробленню відповідної періодизації.

Аналізуючи другий розділ дисертації «Передумови виникнення контрольно-насінневої справи в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)», потрібно відмітити, що автором здійснено аналіз факторів впливу на розвиток насінневого контролю, визначено і охарактеризовано чинники, що зумовили заснування спеціалізованих контрольних станцій.

У підрозділі 2.1. «Соціально-економічні чинники розвитку вітчизняного насінництва та контрольно-насінневої справи» з'ясовано роль і місце сільськогосподарських виставок і насінневих ярмарків у започаткуванні контролювання продуктів виробництва, розглянуто перебіг основних подій у розвитку зазначеного напрямку дослідництва. Авторкою встановлено, що для розвитку вітчизняної контрольно-насінневої справи важливим були наступні заходи: укладання договорів із торговцями насіння, за якими вони зобов'язувались продавати досліджений посівний матеріал, а станції вказували покупцям насінневі склади, що знаходились під їх наглядом; популяризаторська діяльність через спеціальну літературу; здійснення контролювання ринку насіння у місцях, де існували станції; заснування при земствах, фахових товариствах казенних станцій для дослідження насіння; налагодження зв'язку між станціями.

У підрозділі 2.2. «Діяльність Харківського товариства сільського господарства у контексті розвитку насінневого контролю» авторкою відображено вплив галузевих фахових об'єднань на організацію науково-дослідної роботи з різних напрямів в агрономії. Нею з'ясовано, що програма

діяльності створеної у 1906 р. Харківської контрольної насінневої станції, передбачала здійснення перевірки якості ринкового та селянського посівного матеріалу, інсектицидів-фунгіцидів та добрив, складання колекцій насіння бур'янів і культурних рослин, а також з'ясування пошкодження рослин комахами і грибами. Дисертанткою визначено, що здійснюючи просвітницьку діяльність, Харківське товариство сільського господарства організувало насінневі виставки, на яких здійснювали експертизу попередньо досліджених на контрольній станції насінневих експонатів, а також розроблення мінімальних норм господарської придатності посівного матеріалу.

Дослідження А.А. Бурдак дає підстави стверджувати, що Харківською контрольною насінневою станцією і Харківським товариством сільського господарства розроблені важливі заходи щодо науково-методичного забезпечення насінневого контролю: вказівки щодо організації ринку і сівби насіння; правила здійснення контролювання стосовно відбирання середнього зразка, його надсилання виробниками насіння, мінімальної маси зразка, зберігання, тривалості випробування, часу повідомлення отриманих результатів, показників якості, вартості наданих послуг. За їх сприяння у 1914 р. відбулась Обласна нарада завідувачів насінневих контрольних станцій Півдня Російської імперії, яка стала першою спробою об'єднання контрольних насінневих станцій регіону.

У підрозділі 2.3 «Роль Міністерства землеробства і державного майна Російської імперії та Народного комісаріату землеробства УСРР в розвитку вітчизняного насінництва» авторкою здійснено аналізування участі органів державної влади у забезпеченні сільського населення якісним посівним матеріалом. З'ясовано, що їх співпраця із фаховими організаціями стала соціальною передумовою заснування Київської контрольної насінневої станції. Авторка встановила, що упродовж 1896–1897 рр. Міністерством землеробства і державного майна Російської імперії та Народного комісаріату землеробства УСРР створено 5 контрольних та випробувальних станцій при галузевих освітніх закладах країни. На українських землях таку установу засновано при Харківському землеробському училищі, програма діяльності якої передбачала визначення якості насіння та коренеплодів, роду і виду рослин, здійснення аналізу ґрунту та добрив. Нею встановлено, що у 1913 р. Департаментом прийнято рішення про використання вітчизняними контрольними насінневими станціями адаптованої до місцевих умов методики контролювання, розробленої Союзом німецьких сільськогосподарських дослідних станцій. А з 1919 р. всю роботу щодо виробництва, обліку, заготівлі та розподілу насіння городніх, кормових і трав'яних рослин було передано у відомство Наркомзему України.

Велике значення має підрозділ 2.4 «Досвід контрольної насінневої справи у країнах Західної Європи та Сполучених Штатах Америки», в якому відображено історію заснування контрольних насінневих станцій за кордоном, їх завдання і напрями наукових досліджень. Дисертанткою

з'ясовано, що першопричиною заснування контрольно-насіenneвих станцій стало масове фальшування ринкового насіння. Встановлено, що більшість вітчизняних установ користувалися розробками закордонних дослідників при облаштуванні своїх контрольних станцій, як готовою моделлю побудови установи такого типу, адаптованою до місцевих умов. Досвід зарубіжних країн становив основу інституційного чинника передумов створення спеціалізованих контрольних установ в Україні.

Найбільш наукоємним щодо науково-організаційної діяльності Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості став розділ 3 «Організація та діяльність Київської хімічної та насінневої контрольної станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості (1897–1919)», де авторкою проаналізовано завдання і напрями наукових досліджень установи, узагальнено здобутки відомих організаторів та методологів галузевого дослідництва В.В. Задлера, П.Р. Сльозкіна, С.Л. Франкфурта у напрямі насінневого контролю, відображено розвиток впровадження науково-методологічних засад його здійснення. Зокрема, у підрозділі 3.1 «Виникнення, структура та наукові основи функціонування станції» обґрунтовано роль Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості у заснуванні Київської насінневої контрольної станції, висвітлено організаційну складову її діяльності. Встановлено, що діяльність товариства поширювалась на Бессарабську, Волинську, Київську, Подільську, Полтавську, Херсонську та Чернігівську губернії. Поглиблюючи свої посередницькі та постачальницькі функції щодо насінневого матеріалу, перед товариством постала потреба створити для зазначених губерній контрольну установу для перевірки якості посівного матеріалу, що потрапляло на ринок від місцевих насінницьких господарств, а також з закордонних губерній. Авторкою з'ясовано, що Київська насіннева контрольна станція здобула авторитет серед місцевих насінницьких господарств, фахових товариств та дослідних установ завдяки збільшенню перевірених зразків насіння упродовж 1901–1915 рр. майже у 12 разів. Після ліквідації у 1919 р. Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості станція увійшла до складу дослідно-насіenneвої секції Головцукру, підпорядкованого Київському губернському земельному відділу.

У підрозділі 3.2 «Науково-практична робота Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості» А.А. Бурдак узагальнено здобутки установи у напрямі контролювання якості насіння. З'ясовано найважливіші наукові результати діяльності Київської контрольної насінневої станції: адаптування до місцевих ґрунтово-кліматичних умов та впровадження магдебурзьких норм оцінювання якості насіння: схожості – не менше 70%, вмісту вологи – 15–17%, вмісту домішок – до 3%; встановлення переваг якості місцевого насіння порівняно з європейським; щорічного зниження засміченості

конюшини; визначення видового складу і кількості бур'янів у посівному матеріалі за географічною відповідністю; створення колекції зразків насіння бур'янів; обґрунтування ролі маси клубочків насіння цукрових буряків як важливого показника якості посівного матеріалу; з'ясування сортового різноманіття за видовим складом сільськогосподарських культур у межах Київської губернії та ін.

Підрозділ 3.3 «Діяльність сільськогосподарської хімічної лабораторії при насінневій контрольній станції Київського сільськогосподарського синдикату» присвячено визначенню важливості наукових досліджень щодо здійснення аналізів зразків мінеральних та органічних добрив, ґрунту, води для потреб галузевого дослідництва. Дисертанткою встановлено, що робота спеціалістів хімічної лабораторії була зосереджена не тільки на перевірці зазначених складових дослідного процесу, а й на дослідженні ринку добрив, просвітницькій і законотворчій діяльності. Як зазначено А.А. Бурдак, серед хімічних аналізів лабораторія здійснювала: повний та механічний аналіз ґрунту, повний хімічний аналіз води, хімічні аналізи добрив, гіпсу, вапняків, глини, руди, сплавів, кам'яного вугілля, торфу, хлористого барію, швейнфуртської зелені, кормових речовин. Нею встановлено, що завдяки зусиллям С.Л. Франкфурта, всі мінеральні добрива, що постачались у Південно-Західні губернії Російської імперії, незалежно від місця виробництва проходили контроль у лабораторії Київського сільськогосподарського синдикату. Спільні з мережею дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків наукові розробки забезпечили з'ясування впливу мінеральних і органічних добрив на збільшення врожаю цукрових буряків.

У підрозділі 3.4 «Роль видатних вчених у розвитку та діяльності установи» логічним і обґрунтованим став висновок авторки про значимість результатів науково-дослідної роботи В.В. Задлера, П.Р. Сльозкіна, С.Л. Франкфурта для розвитку державного насінневого контролювання. Досліджуючи інтелектуальну спадщину зазначених вчених, А.А. Бурдак виявила їхні найважливіші здобутки з проблеми науково-методологічного супроводу контролювання сільськогосподарської продукції. Зокрема, професором П.Р. Сльозкіним підготовлено і впроваджено науково-методичні засади випробування насінневого матеріалу та визначено ознаки доброякісності насіння: форму зерна, колір, блиск, запах, схожість і енергію схожості, абсолютну та об'ємну вагу насіння, засміченість, господарську придатність. З'ясовано здатність більшості насінин з віком змінювати колір під дією кисню повітря і вологості, встановлено кількісний показник нормальної схожості, доведено залежність абсолютної ваги і складу насіння, визначено середню й максимальну допустиму кількість домішок для різних культур.

Дисертанткою встановлено найвагоміші здобутки С.Л. Франкфурта, під керівництвом якого станція набула найбільшого розвитку. Зокрема, впровадження єдиних правил контролювання насіння і продуктів з

дотриманням «магдебурських норм», з'ясування оптимальної температури проростання насіння, впровадження до переліку обов'язкових аналізів мінеральних туків визначення тоніни помелу, ініціювання законодавчого врегулювання відповідальності за фальсифікацію товару на рівні держави, запровадження договірних відносин між продавцями і покупцями насіння і добрив, з'ясування спільно з мережею дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків дії різних видів мінеральних добрив, гною і сидератів на урожайність цукрових буряків та зернових культур, виявлення фактів фальсифікації мінеральних добрив і насіння та розроблення заходів захисту дрібних землевласників від витрат коштів, опублікування статей науково-просвітницького характеру та участь у міжнародних і вітчизняних наукових фахових з'їздах. З'ясовано, що значні досягнення щодо удосконалення методики дослідження насіння цукрових буряків належать В.В. Задлеру. Зокрема, встановлення декількох кореляційних зв'язків, а також зміни за його безпосередньої участі норм перевірки якості посівного насіння, прийнятих Союзом німецьких сільськогосподарських дослідних станцій, що стали обов'язковими для виконання.

У підрозділі 3.5 «Розвиток наукових поглядів щодо здійснення контролю якості насіння» А.А. Бурдак охарактеризовано етапи впровадження науково-методологічних засад здійснення контролювання якості насіння. Нею з'ясовано, що у ХІХ ст. у середовищі землевласників панував окомірний спосіб дослідження посівного матеріалу. На початку ХХ ст. в українських контрольних станціях стосовно перевірки й оцінювання добрив, насіння та інших продуктів було впроваджено правила, прийняті Союзом німецьких дослідних станцій. Низку методичних заходів адаптовано відповідно до місцевих ґрунтово-кліматичних умов та селянських господарств. З 1913 р. на їх основі на державному рівні прийнято і впроваджено Інструкцію – методичні рекомендації перевірки якості насіння і добрив – єдину для всіх контрольних установ країни. Зазначена Інструкція містила вказівки-правила щодо відбору зразків, визначення чистоти насіння, з'ясування його абсолютної та об'ємної маси, встановлення відсотка схожості, енергії проростання, господарської придатності.

Висновки дисертаційного дослідження А.А. Бурдак продумані та обґрунтовані, додають змістовну компоненту розділів, відповідають меті і задачам дослідження. У цілому дисертація характеризується високим рівнем виконання, логічним викладенням матеріалу, гарним оформленням. При її читанні не виникає сумнівів у цінності одержаних результатів для сучасного наукового життя, вона розкриває перспективи подальших наукових пошуків контрольно-насінневої справи.

Проаналізувавши зміст вступу, трьох розділів і дванадцяти підрозділів, а також отриманих результатів ми дійшли висновку, що дисертаційна робота А.А. Бурдак виконана на належному науково-теоретичному та методичному рівні. Мета, задачі, об'єкт і предмет дослідження чітко визначені, органічно взаємопов'язані між собою, що свідчить про глибокий комплексний підхід до

вирішення поставленої проблеми. Висновки забезпечують вичерпні відповіді на поставлені дослідницькі задачі та відображують основний зміст наукового пошуку дослідниці.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Зміст автореферату відповідає основним положенням і результатам дисертації, які достовірні, мають наукову новизну та відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України.

Зауваження та дискусійні положення. У цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу А.А. Бурдак, її актуальність, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, вибір методологічних підходів, історіографічної та джерельної бази потрібно зазначити, що проаналізоване дисертаційне дослідження містить деякі зауваження та побажання, а саме:

1. Дисертація краще б виглядала, якби був розкритий період діяльності Київської контрольної станції до 1926 р., коли згідно з Постановою РНК від 30 січня «Про державну контролю насінневого матеріалу в торговельних підприємствах» її було реорганізовано у Крайову – як частину єдиної мережі насінневих контрольних станцій в Україні. Також була б цікавою інформація про діяльність хімічної лабораторії, яка на початку 1920-х років знаходилася у підпорядкуванні Сільськогосподарського наукового комітету України, як окремий Інститут.

2. У другому розділі, окрім роботи Харківської, варто було б також коротко розкрити діяльність Одеської та Катеринославської контрольних насінневих станцій, з'ясувати спільні та відмінні риси їх організації.

3. На наш погляд, третій розділ можна було б структурно розділити за іншим принципом. Другий і третій підрозділи об'єднати з четвертим, не відділяючи окремо внесок вчених від здобутків лабораторій, адже ці ж здобутки отримано тими ж вченими. Тому дещо перекликається інформація.

4. У дослідженні варто було б провести деяку паралель між оціночними нормами насіння на початку ХХ ст. та сучасними. З'ясувати наскільки змінилася методика перевірки якості посівного матеріалу.

5. Зважаючи на сучасні трансформації щодо приватизації та ринку землі доцільними були б рекомендації щодо діяльності Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Можливо варто було б розділити безпеку харчових продуктів від якості посівного матеріалу.

Водночас потрібно зазначити, що висловлені зауваження не зменшують позитивного оцінювання дисертації та можуть бути враховані у подальшій науковій роботі здобувачки.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України. Дисертація Бурдак А.А. є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному рівні. Одержані у роботі науково обґрунтовані результати у сукупності забезпечують вирішення наукової проблеми – комплексного висвітлення та узагальнення науково-організаційної діяльності Київської контрольної насінневої станції Південно-

Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості упродовж 1897–1919 рр.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розроблень дисертаційна робота Бурдак Аліни Анатоліївни «Науково-організаційна діяльність Київської контрольної насінневої станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості (1897–1919)» відповідає вимогам пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567, паспорту спеціальності – історія науки й техніки, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

Директор Одеської державної
сільськогосподарської
дослідної станції НААН,
доктор історичних наук

В.Д. Орехівський

Гідний Орехівський
В.Д. Орехівський
завідувач
В.Д. Орехівський
Д.Г. Мельник

